

UNIVERSITATEA NAȚIONALĂ DE ARTĂ TEATRALĂ ȘI
CINEMATOGRAFICĂ „I.L.CARAGIALE” BUCUREȘTI

REZUMAT
TEZĂ DE DOCTORAT

Supereroii
unei mitologii moderne
- între film și benzi desenate -

CONDUCĂTOR ȘTIINȚIFIC:
Prof.univ.dr. **Cristina Nichituș**

DOCTORAND:
Bogdan Movableanu

2016

Cuprins

Partea I

I. Surse mitologice în cinema

- **I.1 Considerații generale despre lucrare și film**
- **I.2. Mitologia ca unealtă de supraviețuire**
- **I.3. Supereroii în mitologia modernă**
- **I.4. Structura lucrării în 3 diagrame**
- **I.5. Univers și dimensiuni paralele în benzile desenate și filme inspirate din ele - Cosmologie și cosmogonie, problema complexă a planului existenței**
- **I.6. Cosmologia în benzi desenate și filme inspirate din benzi desenate**
- **I.7. Mitologie milenară și modele mitologice**

II. Polimorfismul eroului în filmele generate de benzi desenate

- **II.1. Eroii din benzile desenate proiectați pe ecran**
- **II.2. Studiu de caz: Superman**
 - II.2.a Originea lui Superman
 - II.2.b Superman ca simbol moral
 - II.2.c Superman ca parcurs narativ
 - II.2.d Superman ca odisee
 - II.2.e Superman ca variațiune a unor personaje mitologice
 - II.2.f Cele 50 de înfățișări ale lui Superman în film, TV, jocuri video (1939 - 2014)
 - II.2.g Aparițiile lui Superman în benzi desenate, filme, seriale TV și animații
- **II.3. Studiu de caz: The Flash**

- II.3.a Originea lui The Flash
- II.3.b The Flash ca posesor al celei mai interesante puteri
- II.3.c Flash ca parcurs narativ
- II.3.d Flash ca simbol al zeului în corp uman
- II.3.e The Flash ca variațiune a unor personaje mitologice
- II.3.f Cele 30 de înfățișări ale lui Flash în film, TV, jocuri video (perioada 1967 - 2014)
- **II.4. Studiu de caz: Filme autohtone**
- II.4.a Harap Alb și filmele lui Gopo
- II.4.b Toate pânzele sus!
- **II.5. Studiu de caz: Batman (1939 – prezent): Cele 123 de înfățișări ale lui Batman**
- **II.6. Concluzii ale capitolului**

III. Autori de benzi desenate și autori de filme generate de benzi desenate

- **III.1. Asemănări și diferențe între benzi desenate și cinema**
- III.1.a Diferențe notabile între benzi desenate și cinema
- **III.2. Scurtă istorie selectivă a benzii desenate în film și a filmelor care sunt inspirate direct sau indirect din ele**
- **III.3. Benzile desenate pentru cinema, încotro?**

IV. În loc de concluzii: Natura realității

- **IV.1. Arta care naște întrebări**
- **IV.2. Erotismul**

- IV.3. Viitorul preferabil
- IV.4. De ce e important să vedem astfel de filme
- IV.5. După această cercetare
- IV.6. Sfârșit?
- IV.7. Sfârșit! Sau...?

Partea a II-a

Anexa 1

Dicționar de autori: Autori de benzi desenate și autori de filme de lung-metraj inspirate din benzi desenate

Anexa 2

Mic dicționar mitologic: 1001 de aspecte - De la mitologie la film (Elemente mitologice regăsite în benzi desenate)

Anexa 3

Cum se spune “bandă desenată” în 104 limbi sau dialecte

Filmografie de referință

Bibliografie de referință (Cărți, Benzi desenate, Compilații, Jocuri video, Situri)

DVD demonstrativ (15 minute)

Istoria benzilor desenate mondiale pe ecrane:

Prezentare video a câte unui titlu din filmografie, pe structura:

Capitolul I - Filme bazate pe benzi desenate

Capitolul I.1 - Marele ecran - Cinema

Capitolul I.2 - Micul ecran - TV

Capitolul I.3 - Ecranul versatil - DVD

Capitolul I.4 - Ecranul conectat - Internet

Capitolul I.5 - Ecranul interactiv - Jocuri video

Capitolul I.6 - Ecranul minții - Radio

Capitolul I.7 - Ecranul informației - Documentare

Capitolul I.8 - Ecranul informației conectate - Vlog Online

Capitolul I.9 - Ecranul diversității - Alte contexte în care se reiau idei din benzi desenate

Capitolul I.10 - Ecranul pentru adulți - Filme pentru adulți

Capitolul II - Filme bazate pe benzi desenate din paginile ziarelor

Capitolul II.1 - Marele ecran - Cinema

Capitolul II.2 - Micul ecran - TV

Capitolul II.3 - Ecranul versatil - DVD

Capitolul II.4 - Ecranul interactiv - Jocuri video

Capitolul II.5 - Ecranul minții - Radio

Capitolul II.6 - Ecranul informației - Documentare

Capitolul II.7 - Ecranul pentru adulți - Filme pentru adulți

Capitolul III - Filme cu super-eroi care nu provin din benzi desenate, dar imită sau pastîșează elemente din ele

Capitolul III.1 - Marele ecran - Cinema

Capitolul III.2 - Micul ecran - TV

Capitolul III.3 - Ecranul versatil - DVD

Capitolul III.4 - Ecranul conectat - Internet

Capitolul III.5 - Ecranul interactiv - Jocuri video

Capitolul III.6 - Ecranul minții - Radio

Capitolul III.7 - Ecranul informației - Documentare

Capitolul III.8 - Ecranul pentru adulți - Filme pentru adulți

În partea introductivă, se analizează evoluția filmului în istorie, de la formatul pe peliculă la forma lui din era internetului și cum acesta a influențat, direct sau indirect, comportamentul uman. De asemenea, se pune în discuție ce semnificații mai adânci poate avea filmul: filmul ca vis, ca depășire a limitelor, ca act meditativ. Se discută apoi despre mitologia și evoluția ei, ca metodă de supraviețuire și pătrunderea supereroilor în mitologia modernă, și cum schema pe care s-au dezvoltat lucrurile este: apariția cuvântului – apariția miturilor – apariția benzilor desenate – apariția filmelor inspirate din benzi desenate.

În cele ce urmează se analizează, din punct de vedere științific și mitologic, cosmologia și cosmogonia, punând accent pe manifestarea acestora în mitologie și filme inspirate din benzi desenate, dar și cum aceste filme au reușit să rămână în topul încasărilor mondiale. Realitățile paralele din benzile desenate iau diferite forme și tratează conceptul de existență și viață și moarte în diferite feluri. De-a lungul timpului, aceste realități, care se distanțează de realitatea canonică, au fost definite în diferite feluri, precum: DC Comics – Imaginary Stories (povești imaginare), Elseworlds (Alte lumi), Flashpoint, Multivers, Hipertimp, Fulg de zăpadă, Microvers și Universurile „de buzunar”, Universul serialelor și animațiilor; Marvel Comics - What If...?, Realități exterioare, Universuri de buzunar, Megavers, Omnivers.

Se studiază apoi feluri de înțelegere și organizare a vieții prin povești în diferite mitologii: indiană, greacă, scandinavă, românească. Se pune apoi întrebarea de ce există poveștile și cum au ajuns ele să fie create. Nu există un răspuns suprem, dar există diferite teorii care răspund în feluri diferite la această întrebare și acoperă parțial adevărul: teoria agnostică, teoria antropologică, teoria indianistă, teoria mitologică, teoria naturistă, teoria onirică, teoria ritualistă.

Teoria agnostică: povestea are o formă ireductibilă - detaliile sunt ne semnificative, dar există o structură milenară care se regăsește în toate formele

în care a existat povestea respectivă și care, în definitiv, e esența poveștii. Teoria antropologică: se bazează pe două idei de bază - unele narațiuni există pe toate continentele (nu au fost luate prin împrumut), și basmele conțin în ele concepte primitive și preistorice. Teoria indianistă - basmul popular este o formă modernă a epopeilor indiene. Teoria mitologică: basmele au un substrat mitic (resturi de credințe străvechi, exprimate în imagini poetice). Teoria naturistă: o variantă a teoriei mitologice – basmele conțin concepte simple, dar elaborate într-o narațiune complexă. Teoria onirică: se presupune că povestirea viselor ar fi sursa de bază a narațiunilor vechi. Teoria ritualistă: poveștile vin din nevoia de ritual.

În ideea că a teoretiza este util ca unealtă de analiză, dar povestea în sine nu este lovită în vreun fel de acest lucru și nu își pierde farmecul, se pot găsi structuri narrative ale poveștilor cu eroi, precum: schema lui Otto Rank - 1. profecție legată de nașterea eroului (naștere care vine de multe ori cu complicații); 2. părinții eroului sunt nobili sau divini; 3. eroul e abandonat după naștere, dat altcuiva, sau pus pe apă; 4. eroul e salvat și crescut de părinți adoptivi; 5. eroul se întoarce pe pământurile tatălui lui și-și atestă calitatea de erou; 6. eroul își primește înapoi dreptul nobil sau divin, alături de onoruri suplimentare. Această schemă este aplicată pe filmul **Superman** din 1978.

Schema lui Lord Raglan: 1. nașterea eroului în condiții neobișnuite sau traumatizante; 2. un membru de pe linia tatălui încearcă să-l asasineze pe erou; 3. eroul e crescut de părinți adoptivi și se întoarce la maturitate pe pământul tatălui lui; 4. eroul își înfruntă tatăl și iese victorios; 5. eroul se însoară cu o prințesă; 6. după mulți ani de fapte eroice, eroul moare în condiții misterioase, și deși nu e moștenit de nimeni în mod direct, rămâne nemuritor, în formă de legendă, pentru generațiile viitoare. Acest model este aplicat pe filmul **Hulk** din 2003.

Probabil cea mai cunoscută schemă narativă, a lui Campbell, poate fi rezumată astfel: Actul I: Separarea - 1. Chemarea către aventură; 2. Refuzul

Chemării; 3. Ajutorul Supranatural; 4. Trecerea primului prag; 5. Burta balenei; Actul II: Inițierea - 6. Drumul probelor; 7. Întâlnirea cu Zeița; 8. Ispita; 9. Împăcarea cu tatăl; 10. Apoteoza; 11. Răsplata finală; Actul III: Întoarcerea - 12. Refuzul Întoarcerii; 13. Zborul Magic; 14. Salvarea din exterior; 15. Trecerea Pragului de întoarcere; 16. Stăpân al două țărâmurii; 17. Libertatea de a trăi. Această schemă este aplicată pas cu pas trilogiei **Batman** a lui Christopher Nolan.

În cel de-al doilea capitol se pune problema polimorfismului eroului din filmele inspirate de benzi desenate și cât de departe s-a ajuns cu multitudinea de simboluri și înfățișări pe care le poate lua un astfel de personaj. Problemele care apar în acest gen de ecranizări, sunt, pe scurt: aspectul convingător sau nu al personajelor și al decorurilor, continuitatea, fidelitatea poveștii cinematografice față de povestea din banda desenate, trecerea de la formatul desenat la film, densitatea poveștilor, nișele, moralitatea.

În studiul de caz despre **Superman** se tratează ideea că personajul Superman este o evoluție naturală a unui gen de narațiune de demult, fără însă a-și propune să copieze ceva, ci mai degrabă să omagieze și să aducă în modernitate concepte care există de când lumea. Superman are însă o dualitate ciudată: invulnerabilitatea lui îl face pe de o parte zeu și neperisabil, dar dorința lui de a fi om de rând îl face să caute să devină perisabil și trecător. Se enumeră zeitățile cu care seamănă Superman și se prezintă formele vizuale pe care le-a luat de-a lungul timpului, din 1939 până în 2014.

Al doilea studiu de caz este **Flash**, văzut ca un zeu în corp omenesc, dar și o întâlnire particulară a limitelor umane și supranaturale, de data aceasta însă, fiind vorba de mai multe personaje alese pentru a avea super-viteză. Se studiază apoi evoluția înfățișării lui Flash în perioada 1967 – 2014.

Al treilea studiu de caz reprezintă filmele românești – **De-aș fi Harap Alb**, un supererou autohton, dar și **Comedie Fantastică (1975)** și **Povestea dragostei**

(1976), care tratează într-un fel foarte proaspăt ideea care va apărea în **Superman** (1978) a extraterestrului venit pe Pământ; tot aici se vorbește despre **Toate pânzele sus**, o aventură pe mare care a fost mai întâi roman, apoi bandă desenată, apoi film.

Cea mai complexă manifestare a polimorfismului eroului este studiată în cele 123 de înfățișări ale lui **Batman**, în care se studiază cum diferiți scriitori, desenatori și cinești s-au jucat cu conceptul personajului din 1939 și au ajuns la rezultate foarte impresionante.

În penultimul capitol al lucrării se studiază asemănările și deosebirile dintre film și benzi desenate, care țin de mediu în sine, de durate, de percepție și mai ales de o confluență a artelor: ritm, granițe, afiș și copertă, timp. Se face apoi o scurtă istorie a producțiilor de cinema de acest fel (mare parte americane), de la începuturi până astăzi.

În ultimul capitol se pune în discuție care este natura realității și în ce fel acest gen de filme pun întrebări relevante și fac lucrurile să evolueze mai departe, sau rămân în zona comercială.

Nu e vorba doar de o asemănare aparentă, ci o asemănare mai profundă, căci personajele moderne, cu izvor în benzi desenate, nu doar că au elemente din personajele de când lumea, ci folosesc un mecanism similar cu ele. Mai exact, e o formă de perpetuare care se poate observa și la mitologia clasică, dar și la cea modernă, prin elemente precum: prezența unui panteon extins; povești care dăinuie peste decenii, pentru că există creatori și consumatori interesați de subiect; povești care provoacă granițele și caută să ducă imaginația la un nivel cât mai sus; respectarea unei origini, în primul rând prin nume, dar și prin elemente de bază, care se reiau, se răstălmăcesc, sau se reîmprospătează; un mod de a duce mai departe ideile și a le face să renască din timp în timp; o cale de a promova valorile morale; respect pentru natura umană; o meditație nesfârșită asupra existenței.

De asemenea, se merge spre o viziune posibilă privind viitorul acestor filme, care, după Steven Spielberg, ar putea avea soarta western-urilor și deci vor dispărea încet-încet, ceea ce, pentru cei de la Marvel (răspund ei) nu ar fi o problemă, căci perioada fertilă a western-urilor a fost de 50 de ani.

Anexele conțin câteva lucruri desprinse din cercetarea făcută pentru lucrare, fără de care unele lucruri riscă să rămână abstracte, și deci se simte nevoia enumerării unor exemple concludente și concrete. Pe lângă filmografia pe hârtie, lucrarea conține, atașat, un DVD video cu un exemplu scurt din fiecare fel de ecranizare a benzilor desenate.

Bibliografie de referință

- “Biblia” (New International English Version), Fellowship for the Performing Arts, 2002
- “Coranul” (Quran in English), Create Space Independent Publishing Platform, 2014
- “Psalmii” - recitați de Marcel Iureș, RVE, 2008
- Aczel, Amir D. - “Entanglement”, Basic Books, 2002
- Anderson, Chad; Byrd, Ronald; Carter, Madison; Christiansen, Jeff; Flamini, Anthony; Hoskin, Michael; McQuaid, Sean; Moreels, Eric J.; Sjoerdsma, Al; Vandal, Stuart; Wiltfong, David - “Marvel Zombies: The Book of Angels, Demons & Various Monstrosities #1, Marvel, 2007
- Bazin, André - „Qu'est-ce que le cinéma?” („Ce este cinematograful?”), Éditions du Cerf, 1958
- Beatty, Scott; Greenburger, Robert; Teitelbaum, Michael; Wallace, Daniel - “The DC Comics Encyclopedia, Updated and Expanded Edition”, DK ADULT, 2008
- Bédier, Joseph - Les fabliaux, études de littérature populaire et d’histoire littéraire du Moyen Âge (Fabulele - Studiu literaturii populare și istoriei Evului Mediu), Lib. Emile Bouillon, 1893
- Bîrlea, Ovidiu - “Mică Enciclopedie a poveștilor românești”, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1976
- Bland, Kalman - “Jewish Mysticism”, The Teaching Company, 1996
- Bogart, David - “Marvel Encyclopedia Vol. 1”, Marvel, 2002
- Bolton, Andrew; Chabon, Michael - “Superheroes: Fashion and Fantasy”, Metropolitan Museum of Art, 2008
- Booker, M. Keith - “Encyclopedia of Comic Books and Graphic Novels”, Greenwood, 2010
- Brooker, Will - “Batman Unmasked: Analyzing a Cultural Icon”, Continuum-3PL, 2001
- Brown, Jeffrey A. - “Black Superheroes, Milestone Comics and Their Fans”, University Press of Mississippi, 2000
- Byrne, John - “Man of Steel MPI Audio Edition #1-3”, DC Comics, 1989
- Callahan, Timothy - “Grant Morrison: The Early Years”, Sequart Research & Literacy Organization, 2008
- Campbell, Joseph – “The Hero with a Thousand Faces” (“Eroul cu o mie de fețe”), Princeton University Press, 2004
- Carrier, David - “The Aesthetics of Comics”, Penn State University Press, 2001
- Căliman, Călin - "Istoria filmului românesc", Editura Fundației Române, 2000

- Călinescu, George – “Estetica basmului”, Editura pentru literatură, 1965
- Ciubotariu, Alexandru; Niță, Dodo - “Istoria benzii desenate românești”, Editura Vellant, 2010
- Comtois, Pierre - “Marvel Comics in the 1970s: An Issue-by-Issue Field Guide to A Pop Culture Phenomenon”, TwoMorrows Publishing, 2011
- Cornell, Paul; Flamini, Anthony; Pak, Greg; Van Lente, Fred - “Thor & Hercules: Encyclopædia Mythologica #1”, Marvel, 2009
- Darowski, John - “The Mythic Symbols of Batman”, Brigham Young University, 2007
- D'Aulaire, Ingri - “D'Aulaire's Book of Greek Myths”, Airplay Audio Publishing, 1996
- DeTora, Lisa M. - “Heroes of Film, Comics and American Culture: Essays on Real and Fictional Defenders of Home”, McFarland, 2009
- Di Liddo, Annalisa - “Alan Moore: Comics as Performance, Fiction as Scalpel”, University Press of Mississippi, 2009
- DiPaolo, Marc - “War, Politics and Superheroes - Ethics and Propaganda in Comics and Film”, McFarland, 2011
- Djuvara, Neagu - “De la Vlad Țepeș la Dracula Vampirul”, Editura Humanitas, 2003
- Eco, Umberto – “On ‘Krazy Kat’ and ‘Peanuts’” (via “The New York Review” vol. 32, nr. 32, NY Books, 1985)
- Eco, Umberto - “The Role of the Reader - Explorations in the Semiotics of Texts” (“Rolul cititorului - Explorări în domeniul semioticii textului”), Indiana University Press, 1984
- Eliade, Mircea - ”Sacru și profanul”, Editura Humanitas, 1995
- Fagan, Bryan D.; Fagan, Jody Condit - “Comic Book Collections for Libraries”, Libraries Unlimited, 2011
- Ferrie, Edward - “Tales from the Norse Legends”, Naxos Records, 1995
- Field, Tom - “Secrets in the Shadows: The Art & Life of Gene Colan”, TwoMorrows Publishing, 2005
- Fleisher, Michael L. - “The Encyclopedia of Comic Book Heroes, Vol. 1: Batman”, Macmillan, 1976
- Fleisher, Michael L. - “The Encyclopedia of Comic Book Heroes, Vol. 2: Wonder Woman”, Macmillan, 1976
- Gabilliet, Jean-Paul - “Of Comics and Men: A Cultural History of American Comic Books”, University Press of Mississippi, 2009
- Garrett, Greg - “Holy Superheroes! Revised and Expanded Edition: Exploring the Sacred in Comics, Graphic Novels, and Film”, Westminster John Knox Press, 2008
- George Steiner - “Nostalgia for the Absolute”, House of Anansi Press 1974

- Gibbons, Christina T.; Varnum, Robin - "The Language of Comics: Word and Image", University Press of Mississippi, 2002
- Giger, H. R. - "H. R. Giger's Necronomicon", Morpheus International, 1993
- Goldman, Shalom L. - "Ancient Near Eastern Mythology", The Great Courses, 2003
- Gordon, Ian; Mark, Jancovich; McAllister, Matthew P. - "Film and Comic Books", University Press of Mississippi, 2007
- Goulart, Ron - "Comic Book Culture: An Illustrated History", Collectors Press, 2000
- Goulart, Ron - "Comic Book Encyclopedia: The Ultimate Guide to Characters, Graphic Novels, Writers, and Artists in the Comic Book Universe", HarperCollins Publishers, 2004
- Grant L. Voth - "Myth in Human History", The Great Courses, 2010
- Greenberger, Robert - "The Essential Batman Encyclopedia", Del Rey, 2008
- Harvey, Robert C. - "The Art of the Comic Book: An Aesthetic History", University Press of Mississippi, 1996
- Hașdeu, Bogdan Petriceicu – „Etymologicum Magnum Romani tomul 3 - Dicționarul limbei istorice și poporane”, Academia Română, 1893
- Heer, Jeet; Kent, Worcester - "A Comics Studies Reader", University Press of Mississippi, 2008
- Herzman, Ronald B.; R. Cook, William - "Dante's Divine Comedy", The Teaching Company, 2000
- Hughes, David - "Comic Book Movies", Virgin Books, 2003
- Indick, William – "Journal of Media Psychology", Vol. 9, No. 3, Hogrefe-Verlag GmbH und Co., 2004
- Iorga, Nicolae – "Istoria literaturii românești - Introducere sintetică", Editura Librăriei Pavel Suru, 1929
- Irvine, Alex - "The Vertigo Encyclopedia", DK, 2008
- Jones, Mark H.; Lambourne, Robert J. - "An Introduction to Galaxies and Cosmology", Cambridge University, 2004
- Jones, William B. Jr. - "Classics Illustrated: A Cultural History", McFarland, 2011
- Joshua Foer - "Moonwalking with Einstein: The Art and Science of Remembering Everything", Penguin Books, 2011
- Jung, C. G. - "The Red Book", W. W. Norton & Company, 2009
- Jung, Carl - "Psychology of the Unconscious", Dover, 1994
- Kahan, Jeffrey; Stewart, Stanley - "Caped Crusaders 101: Composition through Comic Books", McFarland & Compan, 2006
- Kaku, Michio – "Physics of the Impossible: A Scientific Exploration into the World of Phasers, Force Fields, Teleportation, and Time Travel" ("Fizica

imposibilului: O explorare științifică în lumea fazerelor, scuturilor energetice, teleportării și călătoriei în timp”), Anchor, 2009

- Kenneth, C. Davis - “Don't Know Much about Mythology”, Harper Paperbacks, 2005

- Khoury, George - “The Extraordinary Works of Alan Moore”, TwoMorrows Publishing, 2003

- Kimball, Charles - “Comparative Religion”, The Teaching Company, 2008

- Klock, Geoff - “How to Read Superhero Comics and Why”, Continuum International Publishing Group, 2002

- Krensky, Stephen - “Comic Book Century: The History of American Comic Books”, Twenty-First Century Books, 2007

- Laistner, Ludwig – „Das rätsel der sphinx” („Enigma Sfinxului”), W. Hertz, 1889

- Lama, Dalai - “The Meaning of Life”, Macmillan, 1984

- Lang, Andrew – “Myth, ritual and religion” vol. 2 (“Mit, ritual și religie”, vol. 2), Longmans, Green and Co., 1913

- Lautsbaugh, Chris - “Death of the Modern Superhero”, Project Grace Publishing, 2011

- Leong, Tim - “Super Graphic: A Visual Guide to the Comic Book Universe”, Chronicle Books, 2013

- Levitz, Paul - “75 Years of DC Comics: The Art of Modern Mythmaking”, Taschen, 2010

- Levitz, Paul - “The Little Book of Batman”, Taschen, 2015

- Lyons, James; Williams, Paul - “The Rise of the American Comics Artist: Creators and Contexts”, University Press of Mississippi, 2002

- Maggin, Elliot S.; Ross, Alex; Waid, Mark - “Kingdom Come Audiobook”, Hachette 1998

- McKenna, Terence - “In Search of the Original Tree of Knowledge”, Bantam Books, 1993

- McLaughlin, Jeff - “Stan Lee: Conversations”, University Press of Mississippi, 2007

- Michael, Sage - “How to Become a Superhero: The Ultimate Guide to the Ultimate You!”, Super Hero Press, 2011

- Moore, Alan - “Unearthing”, Top Shelf Productions, 2010

- Morris, Tom - “Superheroes and Philosophy: Truth, Justice and the Socratic Way”, Open Court, 2005

- Morrow, John - “Collected Jack Kirby Collector”, TwoMorrows Publishing, 2004

- Ndalians, Angela - “Super/Heroes: From Hercules to Superman”, New Academia Publishing, LLC, 2007

- Nevins, Jess; Willingham, Bill; Buckingham, Mark - “The Fables Encyclopedia”, Vertigo, 2013

- Niece, Rick D. - "Side-Yard Superhero: Life Lessons from an Unlikely Teacher (Fanfare for a Hometown)", Five Star Pubn, 2012
- Niven, Larry "Man of Steel, Woman of Kleenex" ("Omul de oțel, femeia de șervețele"), revista "Knight, 1969; republicat în Penthouse Comix #5, 1995
- Nolen, Eric; Weathington, Jon B. Cooke - "Modern Masters: John Byrne", TwoMorrows Publishing, 2012
- Oropeza, B.J. - "The Gospel According to Superheroes: Religion and Pop Culture", Peter Lang Publishing Inc, 2006
- Pleșu, Andrei - "Despre îngerî", Editura Humanitas, 2010
- Propp, Vladimir Yakovlevici – "Rădăcinile istorice ale basmului fantastic", Editura Univers, 1973
- Raglan, Lord - "Folklore" ("Folcor"), Vol. 45, No. 3. Taylor & Francis, Ltd., 1934
- Rank, Otto – "The Myth of the Birth of the Hero - A Psychological Interpretation of Mythology" ("Mitul nașterii eroului - O interpretare psihologică a mitologiei"), The Journal of Nervous and Mental Disease Publishing Company, 1914
- Reichstein, Andreas - "Batman - an American Mr. Hyde?" (via American Studies, Vol. 43, No. 2), Universitätsverlag WINTER GmbH, 1998
- Reynolds, Richard - "Super Heroes: A Modern Mythology", University Press of Mississippi, 1994
- Rinpoche, Sogyal - "The Tibetan Book of Living & Dying", Harper San Francisco, 1992
- Ross, Alex - "Mythology: The DC Comics Art of Alex Ross", Pantheon, 2005
- Ross, Alex - "The Dynamite Art of Alex Ross", Dynamite Entertainment, 2011
- Rovin, Jeff - "The Encyclopedia of Super Villains", Facts on File, 1987
- Rovin, Jeff - "The Encyclopedia of Superheroes", Facts on File, 1985
- Ruiz, Don Miguel - "The Four Agreements: A Practical Guide to Personal Freedom (A Toltec Wisdom Book)", Amber-Allen Publishing, 2003
- Sanderson, Peter - "Classic Marvel Super Heroes: The Story of Marvel's Mightiest", Becker & Mayer Books, 2005
- Sanderson, Peter - "Obsessed With Marvel", Chronicle Books, 2005
- Schumer, Arlen - "The Silver Age of Comic Book Art", Archway Publishing, 2014
- Simonson, Louise - "DC Comics Cover girls", Universe, 2007
- Todorov, Tzevan – "Introducere în lumea fantastică", Editura Univers, 1973
- Tom, Andrae - "Carl Barks and the Disney Comic Book: Unmasking the Myth of Modernity", University Press of Mississippi, 2006
- Tryon, Chuck - "Reinventing Cinema Movies in the Age of Media Convergence", Rutgers University Press, 2009
- Tzu, Sun - "The Art of War", Tantor, 2002

- Vulcănescu, Mircea – „Mitologie română”, Editura Academiei Socialiste România, 1987
- Wandtke, Terrence - “The Amazing Transforming Superhero!”, McFarland & Company, 2007
- Wertham, Fredric – “Seduction of the Innocent” (“Seduția inocenților”), Rinehart & Company, 1954
- White, Mark D.; Arp, Robert - “Batman and philosophy - The Dark Knight of the Soul”, John Wiley & Sons, 2008
- Witek, Joseph - “Comic Books as History: The Narrative Art of Jack Jackson”, University Press of Mississippi, 1989
- Wright, Bradford W. - “Comic Book Nation: The Transformation of Youth Culture in America”, Johns Hopkins University Press, 2003
- Zehr, E. Paul - “Becoming Batman: The possibility of a Superhero”, Johns Hopkins University Press, 2008
- Zimmerman, David A. - “Comic Book Character: Unleashing the Hero in Us All”, InterVarsity Press, 2004